

Alicja Raczyńska
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
alicja.raczynska@gmail.com

Rzeki Adda i Pad jako miejsca pamięci literackiej w idylli *Adda* Alessandra Manzoni

Abstract: The article aims at analyzing the idyll *Adda* by Alessandro Manzoni, one of the greatest representatives of the Italian Romanticism. The *Adda* is one of the early, neoclassical works of Manzoni. The young author presents the monologue of the nymph Adda, the goddess of the river of the same name, who invites to her humble kingdom the poet Vincenzo Monti, born on the banks of the great Po. The rivers Adda and Po are presented in the Manzoni's idyll as the places of the literary memory.

Key words: Manzoni, Neoclassicism, places of memory, Adda, Po

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza idylli *Adda* Alessandra Manzoni, jednego z największych przedstawicieli włoskiego romantyzmu. *Adda* jest jednym z wczesnych, neoklasyzystycznych dzieł Manzoni. Młody autor przedstawia monolog nimfy Addy, bogini rzeki o tej samej nazwie, która zaprasza do swego skromnego królestwa poetę Vincenza Montiego, urodzonego nad brzegami wielkiego Padu. Rzeki Adda i Pad są ukazane w idylli Manzoni jako miejsca pamięci literackiej.

Słowa kluczowe: Manzoni, neoklasycyzm, miejsca pamięci, Adda, Pad

Alessandro Manzoni (1785–1873), znany w Polsce przede wszystkim jako jedna ze sztandarowych postaci włoskiego romantyzmu i autor słynnej powieści historycznej *I promessi sposi* (*Narzeczeni*), rozpoczął swoją twórczość literacką od utworów poetyckich, które można zaliczyć do nurtu zwanego neoklasycyzmem¹. Jego głównymi źródłami inspiracji byli Giuseppe Parini

¹ Z polskich opracowań na temat Alessandra Manzoni warto wymienić: A. Tylusińska, J. Ugniewska, *Włochy w czasach romantyzmu*, Warszawa 2004, rozdział IV: *Alessandro Manzoni i powieść historyczna lat dwudziestych XIX wieku*, s. 99–181. Polski przekład powieści *I promessi sposi*: A. Manzoni, *Narzeczeni. Powieść medyolańska z XVII stulecia ze starego rękopisu spisana i przerobiona*, tłum. Maria z Siermiradzkiej Obrąpalska, Warszawa 1882. Ponadto na język polski przetłumaczono także niektóre utwory poetyckie Manzoni należące już do romantyzmu, na ten temat zob. J. Miszańska, M. Gurgul, M. Surma-Gawłowska, M. Woźniak, *Od Daniego*

(1729–1799), najważniejszy poeta włoskiego oświecenia, oraz Vincenzo Monti (1754–1828), uznawany za najwybitniejszego przedstawiciela poezji neoklasyzystycznej². Tego ostatniego młody Manzoni znał osobiście i wymieniał z nim korespondencję. Monti był mentorem początkującego poety. To właśnie jemu przyszyły autor *Narzeczonych* zadedykował swoją idyllę *Adda*³. Tytułowa Adda to nimfa zamieszkująca rzekę o tej samej nazwie, przepływającą przez Lombardię, ojczyznę Manzoni⁴. Ta „bogini skromnego źródła” („diva di fonte umil”⁵, w. 1), mogąca się poszczycić jedynie czystą falą oraz niewielkimi pastwiskami, zaprasza do swego królestwa Montiego, urodzonego nad brzegiem wielkiego Padu⁶. Przedmiotem mojego artykułu będą związki Addy i Padu z tradycją literacką. Zamierzam ukazać, iż te dwie rzeki funkcjonują w idylli Manzoni jako miejsca pamięci literackiej.

Analizując wybrane zagadnienie, odwołuję się do koncepcji *lieux de mémoire* („miejsca pamięci”), której twórcą był francuski historyk Pierre Nora, zajmujący się relacją pamięci, historii i archiwów oraz francuską tożsamością narodową⁷. Jak zauważyli Andrzej Szpociński i Elżbieta Rybicka, Nora nie określił dokładnie, co ujmował przez pojęcie *lieux de mémoire*⁸.

do Fo. *Włoska poezja i dramaty w Polsce (od XVI do XXI wieku)*, Kraków 2007, s. 240–241. Młodzieńcze, neoklasyzystyczne utwory autora *I promessi sposi* nie doczekały się polskich przekładów.

² Na temat ech Pariniego i Montiego w młodzieńczych utworach Manzoni zob. na przykład: F. Finotti, *Il „sublime patetico” del Monti*, „Lettere italiane” 1998, nr 4, s. 528–553; P. Frare, *Dalla „splendida bile” alla „socratica ironia”: Parini e Manzoni* [w:] *Le buone dottrine e le buone lettere. Brescia per il bicentenario della morte di Giuseppe Parini, 17–19 novembre 1999*, red. B. Martinelli, C. Annoni, G. Langella, Milano 1999, s. 229, 555; P. Frare, *Foscolo e Manzoni lettori di Parini*, „Rivista di letteratura italiana” 1999, t. XVII, nr 2–3, s. 559–581. Warto wspomnieć, iż bardzo cenionym badaczem związków intertekstualnych między twórczością Pariniego i Manzoni był Franco Gavazzeni, zob. na przykład A. Manzoni, *Poesie prima della conversione*, red. F. Gavazzeni, Torino 1992; F. Gavazzeni, *Manzoni tra Parini e Fauriel* [w:] *Le tradizioni del testo. Studi di letteratura italiana offerti a Domenico De Robertis*, red. F. Gavazzeni, G. Corni, Milano–Napoli 1993, s. 353–375.

³ Idylla *Adda* powstała w 1803 roku. Osiemnastoletni wówczas Manzoni wysłał ją wraz z listem Montiemu. Mimo pochwały mistrza młody poeta zdecydował się nie publikować swego utworu. *Adda* ukazała się drukiem dopiero w 1875 roku w „Commentari dell’Ateneo di Brescia”, zob. komentarz do *Adda*, przypis 3 [w:] A. Manzoni, *Opere*, red. R. Bacchelli, Milano–Napoli 1953, s. 4; komentarz do *Adda* [w:] A. Manzoni, *Tutte le poesie*, introduzione di P. Gibellini, note e premesse di S. Blazina, Milano 2005, s. 79.

⁴ Rzeka Adda to lewy dopływ Padu.

⁵ Cyt. za wydaniem: A. Manzoni, *Opere*, dz. cyt. Wszystkie tłumaczenia fragmentów dzieł Manzoni, Montiego i Pariniego zamieszczone w niniejszym artykule są mojego autorstwa.

⁶ Vincenzo Monti urodził się w miejscowości Alfonsine położonej w regionie Emilia-Romagna.

⁷ Zob. na przykład P. Nora, *Between Memory and History: Les lieux de mémoire*, tłum. M. Roudebush, „Representations”, wiosna 1989, nr 26, wydanie specjalne: *Memory and Counter-Memory*, s. 7–24.

⁸ A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, z. 4, s. 11–12; E. Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych badaniach literackich*, Kraków 2014, s. 310–311.

Wydaje się, że rozumiał ten termin przede wszystkim jako zinstytucjonalizowane formy zbiorowych wspomnień przeszłości. Za „miejsce pamięci” można by zatem uznać zarówno archiwa historyczne, muzea, cmentarze, pomniki, jak i mieszkania prywatne, w których spotykają się kombatanci, aby uczcić ważną dla nich rocznicę⁹. *Lieux de mémoire* mogą być również rzeki. W idylli Manzonięgo Adda i Pad są swego rodzaju pomnikami pamięci literackiej, którą Umberto Eco określa mianem „pamięci roślinnej” (*memoria vegetale*)¹⁰. Narodziła się ona wraz z wynalezieniem pisma. Włoski semiolog używa słowa *vegetale* („roślinna”), ponieważ pochodzenia roślinnego jest papirus oraz papier. Ponadto etymologia zarówno greckiego *biblios*, jak i łacińskiego *liber* odsyła do kory drzewa. Eco zauważa, iż każda książka przechowuje pewną porcję pamięci zbiorowej. Książki zatem pełnią tę samą funkcję, co starcy z prymitywnych plemion, którzy przekazywali wiedzę młodszym pokoleniom¹¹.

Celem moich badań będzie także analiza związków między utworem Manzonięgo a innymi tekstami literackimi. Będę się zatem odwoływać do koncepcji metatekstualności, jednej z pięciu relacji transtekstualnych wyszczególnionych przez Gérarda Genette’a w pracy *Palimpsestes. La littérature au second degré*¹². Metatekstualność jest definiowana przez francuskiego strukturalistę jako „komentarz” łączący dany tekst z innym, o którym mówi, niekoniecznie go cytując, a w skrajnych przypadkach nawet go nie nazywając. W taki właśnie sposób Hegel w *Fenomenologii ducha* ewokuje aluzyjnie i niejako milcząco *Kuzynka Mistrza Rameau* Denisa Diderota. Genette podkreśla, iż metatekstualność jest relacją *par excellence* krytyczną. Biorąc pod uwagę, że idylla *Adda* ma konkretnego adresata (Vincenza Montiego), będę się także odwoływać do teorii Czytelnika Modelowego (*Lettore Modello*) przedstawionej przez Umberta Eco w książce *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*¹³. Według włoskiego uczonego każde dzieło wytwarza swojego Czytelnika Modelowego, nietożsamego z czytelnikiem empirycznym, który będzie

⁹ Elżbieta Rybicka zauważyła również, iż *lieux de mémoire* można rozumieć także metaforycznie i wówczas miejscami pamięci stają się wszelkiego rodzaju praktyki symboliczne obecne w pamięci zbiorowej, kształtujące tożsamość grupy i jej wizerunek, zob. E. Rybicka, dz. cyt., s. 311.

¹⁰ U. Eco, *La memoria vegetale* [w:] tegoż, *La memoria vegetale e altri scritti di bibliofilia*, Milano 2011, s. 12–13.

¹¹ Tamże.

¹² G. Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris 1982, s. 11–12; G. Genette, *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, tłum. A. Milecki [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą*, red. H. Markiewicz, Kraków 1992, s. 321. Pozostałe relacje transtekstualne wyszczególnione przez Genette’a to intertekstualność, paratekstualność, architekstualność i hipertekstualność.

¹³ U. Eco, *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*, Milano 2013; polski przekład: U. Eco, *Lector in fabula: współdziałanie w interpretacji tekstów narracyjnych*, tłum. P. Salwa, Warszawa 1994.

potrafił prawidłowo odczytać i zinterpretować tekst¹⁴. Aby móc podołać tej misji, ów odbiorca idealny musi posiadać odpowiednie kompetencje. Jedną z nich jest tak zwana kompetencja intertekstualna (*competenza intertestuale*), która pozwala odkryć związki intertekstualne między różnymi dziełami literackimi¹⁵. Odwołuję się także do koncepcji intertekstualności zaproponowanej przez Michaela Riffaterre'a w pracy *Semiotics of Poetry*, w szczególności w rozdziale *Interpretants*¹⁶. Francuski uczony opracowuje koncepcję interpretantu, czyli znaku łączącego dany tekst z jego intertekstem. Pomaga on czytelnikowi odkryć obecność „tekstu-ducha” („the ghost text”¹⁷) w dziele, które właśnie czyta. Interpretanty można podzielić na leksematyczne i tekstualne. Pierwsze z nich to słowa, które odsyłają do innego tekstu. Drugie natomiast to teksty, które zawierają cytaty lub aluzje do intertekstu¹⁸.

Przyjrzyjmy się zatem, w jaki sposób dwie wspomniane wyżej rzeki są zaprezentowane w idylli Manzonięgo. Nimfa Adda, mówiąc o Padzie, używa nazwy „Eridano” (Erydan). Czytelnik Modelowy musi odkryć odwołanie do tradycji kulturowej i literackiej, która utożsamiała najdłuższą włoską rzekę z Erydanem, znanym z mitu o Faetonie opowiedzianego w I i II księdze *Metamorfoz* Owidiusza¹⁹. Faeton, syn Heliosa, wymógł na ojcu, aby ten pozwolił mu powozić swój rydwan, zaprzężony w ogniste rumaki. Młodzieniec z początku jechał szlakiem wyznaczonym na sklepieniu niebios. Szybko jednak stracił panowanie nad końmi. Rydwan zjechał zbyt nisko i spowodował serię pożarów na łąkach. Zeus, usłyszawszy błagania Ziemi o pomoc, poraził Faetona piorunem. Poparzone ciało chłopca zostało przyjęte przez litościwe fale Erydanu. Siostry Faetona, które nie mogły przestać płakać po śmierci brata, zostały zmienione przez bogów w topole, a ich łzy przekształciły się w krople bursztynu. Rzeka Pad była identyfikowana z Erydanem, ponieważ u jej ujścia znajdowano bursztynu. Takie hipotezy pojawiły się między innymi w *Geografii* Strabona (V, 1, 9) oraz w *Historii naturalnej* Pliniusza Starszego (XXXVII.32)²⁰. Topos Padu-Erydanu był obecny w twórczości wielu poetów włoskiego humanizmu i renesansu²¹. Nawiązał do niego także sam Vincen-

¹⁴ Zob. U. Eco, *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*, dz. cyt., s. 50–56.

¹⁵ Zob. tamże, s. 78.

¹⁶ M. Riffaterre, *Semiotics of Poetry*, Bloomington 1984, s. 81–114.

¹⁷ Tamże, s. 91.

¹⁸ Tamże, s. 81.

¹⁹ Mit o Faetonie ujęto w następujących wersach księgi I i II *Metamorfoz*: I, 750–II, 450.

²⁰ Na ten temat zob. także książkę A. Mastrocinque, *L'ambra e l'Eridano. Studi sulla letteratura e sul commercio dell'ambra nell'età preromana*, Este 1991.

²¹ Jako jeden z przykładów można podać tom elegii neapolitańskiego poety Giovanniego Pontana *Eridanus*, w którym oddaje on hołd swojej kochance Stelli oraz jej ojczyźnie, oblewanej przez rzekę Pad. Warto także wymienić poemat *L'Eridano* Francesca Patrizi (1529–1597), napisany na cześć książąt Este. Topos Padu-Erydanu pojawia się też u Matteo M. Boiarda

zo Monti w swoim poemacie *La visione di Ezechiello* (*Wizja Ezechiela*)²². W pierwszych wersach tego młodzieńczego dzieła Montiego pojawia się personifikacja rzeki Pad – „królewski ojciec Erydan” („il real padre Eridano”²³, w. 1), który płynąc przez pola, „potrąca brzeg swym dumnym rogiem z prawej strony” („urta con fiero/ Corno la riva alla diritta mano”, w. 2–3). W wersach 41–46 idylli Manzonięgo Czytelnik Modelowy powinien odnaleźć aluzję do postaci Wergiliusza, do twórczości wielkich poetów związanych z regionem Emilia-Romagna:

Ben so che d'altro vanto aver corona
pretende il re de' fiumi, e presso al Mincio
del primo onor geloso ancor s'ascolta
fremer l'onda sdegnosa arme ed amori,
e so ch'egli n'andò poi de la molle
guarinia corda, or de la tua superbo²⁴.

Wyrażenie „arme ed amori” (oręż i miłości, w. 44) to interpretant tekstualny odsyłający Czytelnika Modelowego do początku pierwszej księgi *Orlando Szalonego* (*Orlando Furioso*) Ludovica Ariosta, wielkiego poety włoskiego Odrodzenia związanego z dworem książąt Este w Ferrarze²⁵. W zdaniu „e so ch'egli n'andò poi de la molle/ guarinia corda, or de la tua superbo” kryje się metatekstowe odwołanie do twórczości Giovanniego Battisty Guariniego (1538–1612), autora słynnego dramatu pasterskiego *Pastor Fido*, oraz samego Vincenza Montiego²⁶. Tymi wszystkimi osobistościami szczyli się Pad, chociaż pamięta, że to nad rzeką Mincio urodził się Wergiliusz, mistrz łacińskiej poezji epickiej²⁷.

Adda, chwalać wielkie osobistości, którymi pyszni się Erydan, zaznacza, iż jej królestwo też rozślawił pewien wybitny poeta. W wersach 49–55 znajdujemy apostrofę skierowaną do wzgórze przy jeziorze Pusiano. Czytelnik Modelowy powinien zauważyć aluzję do postaci wspomnianego wyżej Pariniego, który

(na przykład *Egloga* I z tomu *Pastorali*, w. 37) i Ludovica Ariosta (na przykład kancona V *Rapido Po z Rime*).

²² Zob. komentarz do *Adda*, przypis 8 [w:] A. Manzoni, *Opere*, dz. cyt., s. 4.

²³ Cyt. za wydaniem: V. Monti, *Poesie di Vincenzo Monti*, Milano 1829.

²⁴ „Dobrze wiem, że z innego powodu prawo do korony/ rości sobie król rzek i że w pobliżu Mincia,/ zazdrosnego o pierwsze zaszczyty, wciąż jeszcze się słyszy,/ jak dumna fala szumi o orężu i miłostkach./ Wiem też, że później [Erydan] pysznił się najpierw delikatną/ struną Guarina, a następnie twoją” [tłum. – A.R.].

²⁵ Zob. komentarz do *Adda*, przypis 6 [w:] A. Manzoni, *Opere*, dz. cyt., s. 6.

²⁶ Zob. tamże.

²⁷ Rzeka Mincio to lewy dopływ Padu, który przepływa przez jezioro Garda i, w dolnym biegu, przez Mantuę. Według starożytnych biografów Wergiliusz urodził się w miejscowości Andes w pobliżu Mantui, zob. na ten temat S. Stabryła, *Wergiliusz – świat poetycki*, Wrocław 1983, s. 25–26.

przyszedł na świat w tej właśnie okolicy²⁸. Nimfa Adda pozdrawia to miejsce słowami: „Witaj dumo mojego brzegu” („Salve onor di mia riva”, w. 52). Wspomina, że tam, swego czasu, schodzili Apollo i Muzy z Helikonu, puściwszy w zapomnienie źródło Askra (w. 52–54). Wyrażenia „Muse eliconadi” (Muzy helikońskie) „ascrea fontana” (źródło Askry) kieruje uwagę Czytelnika Modelowego na postać Hezjoda, którego ojciec osiadł w Askrze u podnóży Helikonu w Beocji. W apostrofie Addy kryje się też gloryfikacja poezji Pariniego, która potrafi przyćmić nawet twórczość słynnego autora *Teogonii*. Warto nadmienić, iż w apostrofie nimfy skierowanej do miejsca narodzin wielkiego poety oświeceniowego można odkryć interpretant tekstualny odsyłający do Ody *La vita rustica*. We fragmencie: „a te mai sempre/ sul pian felice e sul sacrato cli-vo/ rida Bacco vermilio e Cerer bionda” („niech dla ciebie zawsze/ na szczęśliwej ziemi i na poświęconym wzgórzu,/ śmieje się szkarłatny Bakchus i jasnowłosa Ceres” w. 49–51) kryje się aluzja do wersów 9–16 wspomnianego utworu Pariniego, w którym wygłoszono pochwałę życia wiejskiego:

Queste che ancor ne avanzano
ore fugaci e meste,
belle ci renda e amabili
la libertata agreste.
Qui Cerere ne manda
biade, e Bacco il vin:
qui di fior s'inghirlanda
bella Innocenza il crin²⁹.

W kolejnych wersach monologu (w. 55–57) Addy znajdujemy informację, iż wyżej przedstawione *locus amoenus* było tłem twórczości wielkiego poety:

Quivi sovente il buon cantor vid'io
venir trattando con la man sicura
il plettro di Venosa e il suo flagello³⁰.

²⁸ Giuseppe Parini urodził się w lombardzkiej miejscowości Bosisio, położonej w pobliżu jeziora Pusiano (Lago di Pusiano). Pliniusz Starszy w swoim traktacie *Historia naturalna* (III, 131) nazwał ten akwen Jeziorem Eupili. Giuseppe Parini wydał swój tom poezji, inspirowanych poetyką Accademia dell'Arcadia, pod pseudonimem Ripano Eupilino. „Ripano” to anagram „Parini”, natomiast Eupilino odnosi się do Eupili, czyli jeziora Pusiano, zob. V. Tonti, *Studi su Giuseppe Parini*, Roma 1878, s. 5, 10.

²⁹ Cyt. za wydaniem: G. Parini, *Il Giorno e altre opere scelte*, introduzione celta e commento di G. Savarese, Firenze 1968. Tłumaczenie: „Te, które jeszcze pozostają/ godziny ulotne i smutne/ czyni nam pięknymi i miłymi/ wieśniacza wolność./ Tutaj Ceres zsyła/ plony, a Bakchus wino:/ tutaj kwiatem ozdabia/ włosy piękna Niewinność”.

³⁰ „Tutaj często widziałam, jak dobry śpiewak/ przychodził, władając biegłą ręką/ plektronem i biczem z Venosy”. W tym fragmencie znajdujemy aluzję do miejsca narodzin Horacego, który

Czytelnik Modelowy powinien odczytać ten fragment jako krótką charakterystykę twórczości Pariniego. Wielki autor włoskiego oświecenia podziwiał i naśladował Horacego. Echa twórczości satyrycznej rzymskiego liryka można odnaleźć w największym dziele Pariniego – satyryczno-dydaktycznym poemacie *Il Giorno* (*Dzień*), który ukazuje dekadencję lombardzkiej arystokracji z okresu poprzedzającego rewolucję francuską³¹. Ody Horacego były natomiast wzorem do naśladowania dla licznych *Odi* poety z Bosisio. Kolejne wersy monologu Addy stanowią także komentarz do wielkich dzieł Pariniego:

o traendo l'inerte fianco a stento,
 invocor la salute, e la ritrosa
 Erato bella che di lui temea
 l'irato ciglio e il satiresco ghigno
 seguialo alfine, e su le tempia antiche
 fea di sua mano rinverdire il mirto³².

Przywołane wyżej wersy 58–59 odsyłają Czytelnika Modelowego do dwóch *Ód* Pariniego o podłożu autobiograficznym – *La caduta* (*Upadek*) i *Il messaggio* (*Posłanie*)³³. W pierwszej z nich ukazano następującą scenę: starzejący się, schorowany i ubogi poeta upada na ulicy w pewien niepokodny dzień. Litościwy przechodzień, który pomaga mu się podnieść, rozpoznaje w nim znanego w całym mieście literata i zaczyna mu doradzać, aby schlebiał możliwym i szukał bogatych protektorów. Poeta jednakże z oburzeniem odrzuca te porady, gdyż pragnie pozostać wierny swoim ideałom. W drugim z cytowanych utworów Parini oddaje hołd pięknej, młodej hrabinie Marii Castelbarco, która dowiadywała się o stan jego zdrowia przez posłańca³⁴. W dalszym fragmencie (w. 60–63) Czytelnik Modelowy znajduje wyraźne nawiązanie do poezji miłosnej Pariniego, którą ten przedstawiciel włoskiego oświecenia zaczął tworzyć dopiero pod koniec życia³⁵.

W końcowym fragmencie idylli (w. 70–85) nimfa konstatuje ze smutkiem, że na świecie nie ma już tego wielkiego poety, który był jej największą chlubą. Utrata tej osobistości wywołała ogromny smutek i żalobę w jej kró-

przyszedł na świat w Wenuzji (łac. Venusia), zob. na przykład J. Krókowski, *Wstęp* [w:] Horacy, *Wybór poezji*, oprac. J. Krókowski, Kraków 1971. Obecnie ta miejscowość nosi nazwę Venosa.

³¹ Zob. komentarz do *Adda*, przypis 13 [w:] A. Manzoni, *Opere*, dz. cyt., s. 6. Warto wspomnieć, iż *Il Giorno* został częściowo przetłumaczony na język polski przez Edwarda Porębowicza.

³² Por.: „lub [widziałam go], jak z trudem poruszając zniechęconym ciałem/ przyzywał zdrowie, i gdy onieśmielona/ piękna Erato, która bała się jego/ gniewnej brwi i satyrycznego śmiechu/ wreszcie do niego dotarła i sędziwe skronie/ własną ręką uwieńczyła zielonym mirtem”.

³³ Zob. komentarz do *Adda*, odnośnik 14 [w:] A. Manzoni, *Opere*, dz. cyt., s. 6.

³⁴ Na ten temat zob. na przykład S. Antonelli, *Giuseppe Parini*, Firenze 1973, s. 16. Hrabina pojawia się w tej odzie jako „inclita Nice” („sławna Nice”).

³⁵ Na przykład wspomniana wyżej oda *Il messaggio* oraz *Il pericolo* (*Niebezpieczeństwo*).

lestwie. W lasach, gdzie wcześniej rozbrzmiewały piękne pieśni, panuje teraz przerażający smutek. Prosi zatem Montiego, „rozśpiewaną duszę” („cano-ro spirito”, w. 72) znad Erydanu, aby przybył nad jej brzegi i rozślawił je swoją poezją. Adda stanie się wtedy godna, aby wielki król rzek, zapominając o innych nimfach, zwrócił na nią uwagę.

Idylla Manzoni jest hołdem osiemnastoletniego wówczas adepta sztuki poetyckiej dla dwóch wybitnych poetów stanowiących dla niego największe źródła inspiracji. W tym miejscu warto nawiązać do spostrzeżenia Giacomo Prandoliniego, według którego Adda symbolizuje prosty styl i język poezji młodego Manzoni, niedorównujący kunsztownej formie twórczości wielkiego przedstawiciela neoklasycyzmu³⁶. Moim zdaniem można się pokusić o stwierdzenie, że skromna i pokorna nimfa, bóstwo opiekuńcze niewielkiej rzeki, to personifikacja twórczości przyszłego autora *I promessi sposi*. Ta młodzieńcza poezja, jeszcze niedoskonała, potrzebuje opieki doświadczonego mistrza, aby osiągnąć doskonałość. Wielki Parini, chluba Lombardii, odszedł już do wdzięczności. Adda zatem kieruje zaproszenie do Montiego, wciąż żyjącego dziedzica wielkich autorów znad Padu. Ma bowiem nadzieję, że on pomoże jej osiągnąć upragnioną doskonałość.

Bibliografia podmiotowa

- Manzoni A., *Narzeczeni. Powieść medyolańska z XVII stulecia ze starego rękopisu spisana i przerobiona*, tłum. Maria z Siermiradzkiej Obrąpalska, Warszawa 1882.
- Manzoni A., *Opere*, red. R. Bacchelli, Milano–Napoli 1953.
- Manzoni A., *Poesie prima della conversione*, red. F. Gavazzeni, Torino 1992.
- Manzoni A., *Tutte le poesie*, introduzione di P. Gibellini, note e premesse di S. Blazina, Milano 2005.
- Monti V., *Poesie di Vincenzo Monti*, Milano 1829.
- Parini G., *Il Giorno e altre opere scelte*, introduzione scelta e commento di G. Savarese, Firenze 1968.

Bibliografia przedmiotowa

- Antonelli S., *Giuseppe Parini*, Firenze 1973.
- Eco U., *La memoria vegetale* [w:] tegoż, *La memoria vegetale e altri scritti di bibliofilia*, Milano 2011, s. 7–26.

³⁶ G. Prandolini, *Alessandro Manzoni – mitologia come idolatria* [w:] *Il mito nella letteratura italiana*, red. P. Gibellini, t. 3: *Dal neoclassicismo al decadentismo*, red. R. Bertazzoli, Brescia 2003, s. 141.

- Eco U., *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi*, Milano 2013.
- Eco U., *Lector in fabula: współdziałanie w interpretacji tekstów narracyjnych*, tłum. P. Salwa, Warszawa 1994.
- Finotti F., *Il „sublime patetico” del Monti*, „Lettere italiane” 1998, t. LX, nr 4, s. 528–553.
- Frare P., *Dalla „splendida bile” alla „socratica ironia”: Parini e Manzoni* [w:] *Le buone dottrine e le buone lettere. Brescia per il bicentenario della morte di Giuseppe Parini, 17–19 novembre 1999*, red. B. Martinelli, C. Annoni, G. Langella, Milano 1999, s. 229–555.
- Frare P., *Foscolo e Manzoni lettori di Parini*, „Rivista di letteratura italiana” 1999, t. XVII, nr 2–3, s. 559–581.
- Gavazzeni F., *Manzoni tra Parini e Fauriel* [w:] *Le tradizioni del testo. Studi di letteratura italiana offerti a Domenico De Robertis*, red. F. Gavazzeni, G. Corni, Milano–Napoli 1993, s. 353–375.
- Genette G., *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris 1982.
- Genette G., *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, tłum. A. Milecki [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą*, red. H. Markiewicz Kraków 1992, s. 317–366.
- Krókowski J., *Wstęp* [w:] *Horacy, Wybór poezji*, oprac. J. Krókowski, Kraków 1971, s. III–LXII.
- Mastrocinque A., *L'ambra e l'Eridano. Studi sulla letteratura e sul commercio dell'ambra nell'età preromana*, Este 1991.
- Miszalska J., Gurgul M., Surma-Gawłowska M., Woźniak M., *Od Dantego do Fo. Włoska poezja i dramat w Polsce (od XVI do XXI wieku)*, Kraków 2007.
- Nora P., *Between Memory and History: Les lieux de mémoire*, tłum. M. Roudebush, „Representations”, wiosna 1989, nr 26, wydanie specjalne: *Memory and Counter-Memory*, s. 7–24.
- Prandolini G., *Alessandro Manzoni – mitologia come idolatria* [w:] *Il mito nella letteratura italiana*, red. P. Gibellini, t. 3: *Dal neoclassicismo al decadentismo*, red. R. Bertazzoli, Brescia 2003, s. 133–157.
- Riffaterre M., *Semiotics of Poetry*, Bloomington 1984.
- Rybicka E., *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych badaniach literackich*, Kraków 2014.
- Stabryła S., *Wergiliusz – świat poetycki*, Wrocław 1983.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4, s. 11–20.
- Tonti V., *Studi su Giuseppe Parini*, Roma 1878.
- Tylusińska A., Ugniewska J., *Włochy w czasach romantyzmu*, Warszawa 2004, rozdział IV: *Alessandro Manzoni i powieść historyczna lat dwudziestych XIX wieku*, s. 99–181.